

In memoriam Dr. ir. Johan Stellingwerff, 5 december 1924-23 mei 2010

Gedenkt de Vrije Universiteit zijn doden nog wel? Toen dr. ir. Johan Stellingwerff, tussen 1960 en 1987 bibliothecaris van deze universiteit, op eerste pinksterdag van dit jaar overleed, bleef het stil aan de De Boelelaan.

Namens de universiteitsbibliotheek verscheen een verdienstelijk stukje in *Ad Valvas*, het weekblad van de Vrije Universiteit, maar de hogere echelons deden er het zwijgen toe. Onbegrijpelijk, want Stellingwerff is van cruciale betekenis geweest voor de universiteitsbibliotheek en daardoor voor de Vrije Universiteit. Daarnaast vond hij bovendien tijd om een reeks wetenschappelijke en populaire boeken en artikelen te publiceren.

Johan Stellingwerff kwam op sinterklaasdag 1924 ter wereld in een gereformeerd gezin in Groningen, dat vier jaar later verhuisde naar Helpman. Hier bracht hij zijn jeugd door, hij was de oudste van drie kinderen en een typisch lid van de (naar een term van de Utrechtse socioloog Henk Becker) ‘stille generatie’: de generatie die volwassen werd gedurende de crisistijd en de Tweede Wereldoorlog. De crisis ging aan de familie Stellingwerff niet voorbij. Al waren er niet direct materiële problemen, de jaren dertig waren voor de familie Stellingwerff anderszins toch crisisjaren. Zijn oom Roelof, hoofd van een school in Veendam, pleegde in 1935 zelfmoord en zijn grootmoeder stierf korte tijd later van verdriet om haar verloren zoon.

De kerk bleek een vast anker in het leven van de Stellingwerffs. Toen in Helpman een eigen kerk werd gebouwd, speelde de familie daarin een grote rol. Zijn grootvader werd ouderling, zijn vader diaken en beheerder van het kerkelijk bureau. De eerste predikant van de gereformeerde kerk van Helpman was dominee E.Th. van den Born, die later (als predikant in Amersfoort) mee zou gaan met de Vrijmaking: in navolging van de geschorste Kamper hoogleraar theologie K. Schilder maakten tal van predikanten en gemeenteleden zich in 1944 en 1945 vrij van wat zij ervoeren als het synodale juk, dat aan hun opvattingen over de kinderdoop geen ruimte liet. Tot hen behoorde ook de tweede predikant van Helpman, J.W. Tunderman.

Tunderman is onlosmakelijk verbonden met de Tweede Wereldoorlog. Hij werd vanwege zijn anti-Duitse prediking in 1943 opgepakt en afgevoerd naar een strafkamp, waar hij omkwam. Tunderman oefende niet alleen vanwege zijn moedige levenswandel invloed uit op Johan Stellingwerff. Ook intellectueel wees hij hem de weg. Als leerling van de VU-hoogleraar wijsbegeerte D.H.Th. Vollenhoven en als secretaris van de Vereniging voor de Calvinistische Wijsbegeerte zou Tunderman Stellingwerff in aanraking brengen met een persoon en een instelling, die grote invloed op zijn leven zouden uitoefenen. Daarbij moet nog een naam genoemd worden: die van theoloog Rolf Bremmer. Hij was slechts zeven jaar ouder dan Stellingwerff en betrok na zijn huwelijk met Lucy Lindeboom het huis naast het ouderlijk huis van Johan Stellingwerff.

Hij kende gevaarlijke jaren in de Tweede Wereldoorlog, toen hij – achttien jaar oud – in 1942 gedwongen was onder te duiken na een oproep voor de arbeidsdienst te hebben ontvangen. Stellingwerff verbleef in Amstelveen bij familie en volgde het verloop van de strijd op de voet. De laatste jaren van de oorlog bracht hij door in Gaasterland (Friesland). Hij dook na de bevrijding op in Groningen, waar hij een maand lang dienst deed als militair bij het Militair Gezag, het overgangsregime dat de komst van de wettige Nederlandse regering mogelijk moest maken. Omdat een officier hem zei dat Nederland voor de wederopbouw ingenieurs nodig zou hebben, ging Stellingwerff wis- en natuurkunde studeren in Delft. Enkele jaren na zijn afstuderen in 1953 werd Stellingwerff benoemd tot wetenschappelijk medewerker aan de Technische Universiteit Eindhoven. Hij was inmiddels getrouwd met Joke Kouwenhoven en vader van twee kinderen.

In navolging van zijn vroegere buurman Rolf Bremmer en de twee predikanten uit zijn jonge jaren, Van den Born en Tunderman, had Stellingwerff tegen het einde van de oorlog vol overtuiging voor de Vrijmaking gekozen. Zoals elders, werd ook in huize Stellingwerff avond aan avond gediscussieerd over de kerk en kwam het tot een breuk die dwars door het gezin liep.

Waar zijn ouders gereformeerd synodaal bleven, volgde Stellingwerff K. Schilder. Terugblikkend schreef hij daarover: 'Die vrijmaking werd als een typisch Calvinistische bevrijding gevoeld. Ik werd door die twisten theologisch en filosofisch geschoold en heb daarvan nooit geheel afstand genomen.' Wel zou Stellingwerff de ontwikkelingen in de vrijgemaakte wereld kritisch volgen. Toen in 1959 dominee J. Kamphuis werd benoemd tot hoogleraar aan de Theologische Hogeschool aan de Broederweg te Kampen, protesteerde Stellingwerff: het gaf geen pas iemand tot professor te bombarderen, die geen doctoraat had verworven en die zich zelfs geen doctorandus mocht noemen. Een aanfluiting voor de status van de hogeschool, zo meende Stellingwerff.

Zelf was hij dat jaar gepromoveerd op een, voor een Technische Universiteit, wel heel opmerkelijk proefschrift: *Werkelijkheid en grondmotief bij Vincent Willem van Gogh*. Daarin kwamen twee liefdes samen: zijn al vroeg ontwikkelde voorkeur voor de kunstgeschiedenis en zijn grondige studie van het werk van H. Dooyeweerd en D.H.Th. Vollenhoven, in wier wijsbegeerte 'grondmotief' immers een centraal element vormde. Inmiddels getooid met de titels dr.ir solliciteerde Stellingwerff bij de instelling, die zowel in ambitie, reikwijdte als geestelijke ligging naadloos bij hem paste: de Vrije Universiteit. In 1960 trad hij daar aan als bibliothecaris. De universiteitsbibliotheek had onder bibliothecaris H.A. Höweler tussen 1949 en 1960 een begin gemaakt met de opbouw van een collectie, iets waarmee zijn opvolger Stellingwerff doorging. In rap tempo groeide de bibliotheek uit tot een volwaardige evenknie van de bibliotheken der rijksuniversiteiten, al bleef de UBvU nog lang de kleinste universiteitsbibliotheek van Nederland.

De grootste prestatie van Stellingwerff moet wel de grootscheepse verhuizing van de over de stad verspreide universiteitsbibliotheek naar de De Boelelaan worden genoemd. In 1973 streek de universiteit daar neer in een gloednieuw gebouw. Met vooruitziende blik maakte de bibliothecaris zich sterk voor een efficiënte indeling van het gebouw, waardoor de bibliotheek haar almaar uitbreidende collectie goed kwijt kon. Stellingwerff trok bovendien profijt van het feit dat zijn broer commandant van de brandweer was: hij deed tal van suggesties om het gebouw van de Vrije Universiteit aan de De Boelelaan brandveilig te maken.

Bij al deze inspanningen zag Stellingwerff ook nog kans andere initiatieven te ontplooiën. Eén daarvan mag in deze necrologie niet onvermeld blijven: in 1971 richtte hij, samen met toenmalig rector magnificus W.F. de Gaay Fortman, het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme op, waarvan historicus George Puchinger de eerste directeur werd. Stellingwerff en Puchinger kenden elkaar al decennia en hadden veel gemeen. Beiden waren lid geweest van de reformatische studentenvereniging SSR, beiden waren na de oorlog enthousiast toegetreten tot de gereformeerde kerk vrijgemaakt en beiden waren teruggekeerd naar de gereformeerde kerk synodaal, nadat de vrijgemaakt gereformeerden in 1967 een kerkscheuring beleefden.

De aanvankelijke vriendschap tussen de twee spraakmakende figuren bekoelde evenwel al snel. Competentietwisten (wie deelde de lakens uit?) en verschillen (of misschien wel overeenkomsten) in karakter vormden daarvan de oorzaak. Beperken we ons in deze necrologie tot Stellingwerff, dan moet gezegd dat zijn verschijning meer respect dan sympathie onder het personeel opriep. Stellingwerff was geen mindere 'baas' dan een befaamd collega en tijdgenoot als de Utrechtse universiteitsbibliothecaris D. Grosheide en kan getypeerd worden als een bibliothecaris van de oude stempel: omgeven door boeken, erudiet en functionerend op enige afstand van zijn personeel.

Van die eruditie gaf Stellingwerff blijk in zijn vele publicaties, onder meer in uitgaven van de Vereniging voor Calvinistische wijsbegeerte waarvan hij jarenlang secretaris was. Hij schreef even gemakkelijk over 'problemen van het historisme' als over Karl Marx, wiens leven en werk hij in 1964 in een drietal artikel belichtte. Maar zijn belangstelling bleef zijn leven lang eerst en vooral uitgaan naar de geschiedenis van de Vrije Universiteit en naar hen die deze bijzondere instelling invulling en kleur gaven. In 1987, 150 jaar na de geboorte van Abraham Kuyper, publiceerde Stellingwerff twee boeken over de geschiedenis van de Vrije Universiteit en haar stichter: *Dr. Abraham Kuyper en de Vrije Universiteit* en *De Vrije Universiteit na Kuyper*. De

boeken kunnen beschouwd worden als een afscheidssaluut van Stellingwerff, die in 1987 met vervroegd pensioen ging.

Maar niet om op zijn lauweren te rusten. In 1992 publiceerde hij een monografie over de man die hij als zijn eigenlijke leermeester beschouwde: *D.H.Th. Vollenhoven (1892-1978)*.

Reformator der wijsbegeerte. Ook nadien zat hij niet stil. Vanuit zijn nooit verloochende calvinistische levensovertuiging volgde en zocht hij eigentijds debat. Zo verstond hij zich met het prikkelende *Atheïstisch manifest* van de filosoof Herman Philipse en voorspelde hij een einde van 'het nihilisme' dat onze tijd zou kenmerken. Zijn laatste publicatie verscheen in 2006: *Geschiedenis van de reformatische wijsbegeerte: een christelijk perspectief*.

Nadien schreef hij nog wel door, maar de lichamelijke kracht nam af en de geest liet hem af en toe in de steek. Toch bracht Stellingwerff nog regelmatig een bezoek aan 'zijn' universiteitsbibliotheek. In 2008 overhandigde hij mij enkele gegevens over zijn ouderlijk huis, dit na een oproep van het Historisch Documentatiecentrum onder haar achterban om documenten en foto's toe te sturen ten behoeve van *Het gereformeerdenboek*, dat de historicus en journalist Willem Bouwman in 2009 zou publiceren. Bij die gelegenheid oogde Stellingwerff al breekbaar. Op 23 mei 2010 stierf hij in de leeftijd van 85 jaar. Daarmee kwam een einde aan een werkzaam leven, dat de universiteitsbibliotheek en het Historisch Documentatiecentrum met respect gedenken.

Wim Berkelaar
November 2010